

Gojko Malović
Seoba u Maticu. Knj. 1–2.

Visszatérés az anyaországba. I–II. köt.
Novi Sad, Matica srpska – Budimpešta, Samouprava Srba u Mađarskoj,
2010. 708, 528 p.

Az I. világháború területi, jogi, gazdasági következményei történetének feltárására koncentrált történeti irodalom az optálás kérdésével mostohagyermekként bánt. Alig akad olyan munka, amely ezzel a nagyon is életszerű, a korban tízezrek és leszármazottaik életét meghatározó kérdéssel érdemben foglalkozott volna, s ha elvétve találkozunk is e problémát tárgyaló írásokkal – jellemzően helytörténeti munkákkal –, azok figyelme is csak egy-egy részletére terjed ki.

A Jugoszlávia határain kívül eső területeken élő délszlávok állampolgárságának kérdését egyfelől a legyőzött államokkal kötött békeszerződések (a trianoni békeszerződés 61–66. cikkelyei és a saint-germaini és a neuillyi békeszerződés vonatkozó cikkelyei), másfelől kétoldalú államközi szerződések (Románia és Olaszország esetében) szabályozták. Bulgária tekintetében az optánkérdés szinte teljesen jelentéktelen volt, mivel Bulgáriában, mint ahogy Jugoszláviában is alig voltak olyan személyek, akik a másik ország állampolgárai kívántak lenni. A Görögországból optálni kívánó délszlávok többsége Bulgáriát választotta hazájául. Románia esetében szintén alig akadtak olyanok, akik Jugoszlávia javára kívántak optálni, főleg hogy Románia ebben nem kívánt a délszláv állam partnere lenni. Olaszországban pedig jórészt a horvátokat érintette az optálási lehetőség, de közülük sem sokan éltek vele.

Mindezek az esetek relatíve csekély számú személyt érintettek. Ezzel szemben a Magyarországról Jugoszlávia javára optáló szerbek esetében tömeges jelenségről lehet beszélni, mivel az 1920–1931 közötti időszakban több mint 14 000-en döntöttek úgy, hogy a délszláv államot választják hazájuknak.

Gojko Malović, a belgrádi Arhiv Jugoslavije főlevéltárosa ennek a kérdéskörnek szentelt két vaskos kötetet (Knj. 1. Optiranje Srba u Mađarskoj 1920–1931., Knj. 2. Spiskovi srpskih optanta u Mađarskoj 1920–1931. I. köt. A magyarországi szerbek optálása, 1920–1931., II. köt. A magyarországi szerb optánsok iratai, 1920–1931.). Ezekben több mint egy évtizedes kutatásai eredményeit összegezve feldolgozta a magyarországi szerbek optálásának történetét az opció bejelentésétől az utolsó optáló szerb távozásáig az országból. Munkája során hihetetlenül kiterjedt forrásbázisra támaszkodott. Elsősorban természetesen a saját levéltára állagait, fondjait használta fel: diplomáciai és konzuli iratokat (a budapesti jugoszláv követség és a pécsi konzulátus), különböző minisztériumi iratokat (földreformot felügyelő minisztérium, pénzügyminisztérium, külügyminisztérium). A Hadtörténeti Intézet Levéltára, a Szerb Tudományos Akadémia Levéltára, a vajdasági levéltárak iratanyagait (Újvidéki Tartományi Levéltár, zrenjanini levéltár, Matica Srpska Levéltára) ugyancsak beépítette munkájába, de használt, mégpedig imponáló mennyiségben magyarországi levéltári forrásokat is: a Magyar Országos Levéltár, a Csongrád Megyei Levéltár, a Baranya Megyei Levéltár és mind közül a legrelevánsabb, a magyarországi Szerb Pravosláv Egyház Levéltára iratait.

A nagy gonddal összegyűjtött forrásokat biztos kézzel gyúrta egygé. A mű ugyan kronologikus rendben dolgozza fel a hatalmas adat- és iratmennyiséget, mégsem pusztán elbeszélése azoknak. Nem az optáltak krónikáját írta meg, hanem mindazt értelmezte és belehelyezte a jugoszláv–magyar kapcsolatok szövevényes rendszerébe. Aprólékosan kidolgozott olyan részleteket is, nagyon helyesen, amelyek túlmutatnak a magyarországi szerb optánsok témáján: fejezetet szentel a Magyarországról 1921–1922-ben Jugoszláviába menekült szerbek kérdésének, a magyarországi szerbek helyzetének a világháború előtt és után, a jugoszláviai telepítési politikának és agrárreformnak.

Miközben az első kötet 708 oldalban tárgyalja a magyarországi szerbek többségét érintő optálás bő egy évtizedes történetét, a második kötet (528 oldal) községenkénti bontásban közli az optálók névsorát: honnan, hová települtek, a családtagok számát stb., és egyúttal kitekintést is nyújt arról, hogy mi történt a Jugoszláviába optáltakkal a II. világháború alatt és után. (Többségüket a magyar államhatalom megbízhatatlan és hazaáruló elemnek tekintette, és családotól internálták őket, többek között Sárvárra.)

A mű részletesen foglalkozik az optálók vélt vagy valós indítékaival, amelyek a jugoszláv állampolgárság megszerzésére és a délszláv államba való kitelepedésre bírták a magyarországi szerbek jelentős részét. Az optálásban szerepet játszottak szociális és nemzeti tényezők, de nem volt elhanyagolható a jugoszláv diplomáciai-konzuláris kirendeltségeknek és a szerb pravoszláv egyházi vezetésnek a szerbek körében végzett agitációja sem. A több lépcsőben zajló folyamat első szakaszát a baranyai szerb kivonulás alkalmával Jugoszláviába távozó mintegy 2500 szerb „menekült” megjelenése jelentette. Az ezt követő második szakaszban, az 1924-ig tartó időszakban szinte euforikus hangulatban tömegével jelentették be a magyarországi szerbek igényüket a magyar és a jugoszláv hatóságoknál, hogy Jugoszláviába kívánnak távozni. Tekintve hogy a trianoni békeszerződésben előírt határidő nagyon közeli volt, s a jugoszláv hatóságok szerettek volna minél több szerbet optálásra bírni, remélve, hogy a jugoszláviai magyarok körében is hasonló kitelepedési kedv nyilvánul meg, több alkalommal meg kellett hosszabbítani az optálási határidőt. A jugoszláv hatóságoknak várakozásaikban azonban csalódnuk kellett, mivel a Jugoszláviából Magyarország javára optálók száma mindössze 2000 főre tehető.

A kitelepedések eredményeiről, illetve eredménytelenségeiről befutó mind számosabb hír következtében jelentősen megcsappant az optálási kedv, még azok körében is, akik már bejelentették szándékukat. (A macedóniai Ovče polje-i Újbattonya település létrehozása és a magyarországi battonyai szerbek idetelepítése is teljes kudarcba fulladt.) Ráadásul 1924-re kimerültek a földreform végrehajtásához rendelt földtartalékok is, így 1924-től kezdődően túlnyomórészt egyéni kezdeményezések formájában folytatódott az optálás, meglehetősen sporadikusan. 1931. április 1-jén végleg lezárult az optálás határideje, addig az optálásra jelentkezetteknek el kellett hagyniuk – sokszor akarattuk ellenére – Magyarországot.

Jugoszláviában az optálás kérdését állami szinten kezelték, így pártpolitikai kérdésként elvéve merült fel. A parlamenti jegyzőkönyvek szisztematikus átnézése után a szerző megalapozottan jelentheti ki, hogy interpellációk és felszólalások ugyan elhangzottak a belgrádi szkupstinában, de mégsem tekintették olyan jelentőségű kérdésnek, hogy a parlamentben akár egyetlen alkalommal is napirendi pontként tárgyalják (I. kötet 592. p.).

A kitelepült több mint 14 000 szerb döntő részben a mai Vajdaság területén települt le. Ez a szám egyfelől tekintélyes, főleg ha a Magyarországon maradtakéval vetjük egybe (az 1931-es összeírás szerint 7136 fő), de mégis csekély, ha az etnikai viszonyok erőteljesebb megváltoztatására irányuló kísérletként tekintünk rá (aminek eredetileg szánták). Mindazonáltal több mint 5%-át tették ki az I. világháború után a Vajdaságba betelepített

közel 260 000 főnek. Döntően szerb nemzetiségűek voltak a betelepülők, s ha a terület etnikai összetételének szempontjából vizsgáljuk, akkor számuk mégsem tekinthető elhanyagolhatónak.

A szerző nagyfokú empátiával vizsgálja a kutatásai tárgyát képező optánsok motívumait, hányattatásait, igyekszik megőrizni a távolságot, többnyire sikerrel, ám helyenként mégis kissé patetikusra sikeredik a hangneme.

A két vaskos kötet, amit Gojko Malović letett az asztalra, szinte a teljesség igényével dolgozta fel a magyarországi szerbek optálásának történetét. Az olvasónak az az érzése támad, hogy olyan mennyiségű anyag lett bele- és feldolgozva, hogy ami nincs benne, az nem is történt meg. A kötet végén gazdag irodalomjegyzék található, s időnként a magyar kutatók is meglepetten kaphatják fel a fejüket egyik-másik ismeretlen, két háború közötti magyar munka láttán. Az óriási anyagban való tájékozódást segíti a rövid annotációt is tartalmazó névmutató, valamint a tárgymutató és földrajzi helynévmutató.

Hiánypótló mű, a történészszakma fogásaival tisztában lévő szakember megbízható munkája, amit csakis olyan személy végezhetett el, akinek volt módja éveket tölteni a források fellelésével, ilyen személyek pedig napjainkban sajnos már csak a levéltárosok. A kétkötetes mű nem csupán a történeti irodalmat gazdagítja jelentősen, hanem haszonnal forgathatják az egykori Délvidékkel, a mai Vajdasággal foglalkozó néprajztudósok, demográfusok és szociológusok is.

Hornyák Árpád